

Проблема істинного характеру пізньоашельських комплексів Королевого

Королеве як археологічна пам'ятка по праву належить до унікальних багатопарових палеолітичних стоянок-майстерень, яких у світі налічується одиначі. Матеріали Королевого досліджувалися упродовж останніх десятиліть (1974 - 1999 рр.) з незначними перервами і висвітлені в багатьох ґрунтовних наукових працях та науково-популярних виданнях, але й донині продовжують привертати увагу дослідників (Гладилін, 1985, с.12-53; Гладилін, Ситливий, 1990; Кулаковская, 1989; Gladilin, Demidenko, 1989, p.143-177; Gladilin, Sitlivyy, Tkachenko, 1995, p.111-116).

Здавалося б, усе вже давно досліджено, стократ виважено, ґрунтовно проаналізовано – і слід нарешті поставити останню крапку, а натомість виникає щоразу щось таке, на перший погляд, малопомітне, яке вкотре примушує нас на якусь мить знов і знов замислитись, урешті-решт піддати черговим сумнівам: а чи все так будім-то бездоганно виглядає в тих висновках. Ось і цього разу виникли серйозні підстави щодо усталеного сприйняття геологічного обґрунтування одного з пізньоашельських комплексів – V-а. Отже, переглянемо детальніше геологічне залягання матеріалів цього комплексу на прикладі нуклеусів та знарядь праці, репрезентованих найбільше у кількісному відношенні в XI-му розкопі (північна ділянка вершини "Бейвар"), дивіться план розміщення археологічних об'єктів (рис. 1), і здійснену нами графічну реконструкцію розкопу (рис.2; 3).

Розглянемо геологічну ситуацію на об'єкті. Тут зверху донизу залягають (рис.2; 3) малопотужний прошарок дерну сірувато-палевого відтінку, репрезентований бурим лісовим ґрунтом, сформованим під плащем широколистяного лісу; 2) суглинок сірувато-жовтого кольору голоценового часу (в нижній частині суглинка зафіксовано неолітичні знахідки; 3) викопний ґрунт жовтувато-бурого відтінку з численними дрібними й грубими залізистими конкреціями та плямистими стяжіннями марганцю (віднесений до III-го регіонального викопного ґрунту); верхня й нижня межі ґрунту рвані – клиноподібні, а порожнини клинів заповнені попереднім та підстилаючим суглинками (у верхній частині підстилаючого суглинка простежено знахідки I-а пізньопалеолітичного комплексу; див. ситуацію в профілі кв. Б-6); 4) суглинок світло-палевий надзвичайно твердий з наростаючими донизу обрідними бобовисто-залізистими конкреціями та стяжіннями марганцю (в середній частині суглинка залягає II-а мустьєрський комплекс), нижня частина якого ними особливо насичена; 5) викопний ґрунт жовтувато-бурого кольору, віднесений до IV-го регіонального палеоґрунту – верхня частина (верхня межа ґрунту мас рваний край – клиноподібний, порожнини якого заповнені попереднім

суглинком); низи означеного палеоґрунту жовтувато-коричневого кольору з численними вертикальними й горизонтальними тріщинами (рослинно-кореневого характеру), заповненими вищезначеним суглинком і з наявними слідами інтенсивних делювіальних процесів (в його низах зафіксовано знахідки V-го та V-а пізньоашельських комплексів), що мали місце цілком вірогідно ще на початку першої фази рісс-юрму; 6) подекуди прошарок суглинка світло-палевого, за своєю структурою надзвичайно твердий; 7) палеоґрунт фрагментарного характеру, визначений як V-й регіональний; у ньому зафіксовано знахідки почасті V-го пізньоашельського комплексу, що була значною мірою явно перевідкладений в результаті делювіальних процесів (у профілі означеного розкопу чітко простежуються сліди такого природного переміщення); 8) суглинок делювіального походження з частими включеннями кори вивітровання (в ньому виявлено знахідки VI – VIII ашельських комплексів); 9) кора вивітровання. Слід наголосити, що на всіх без винятку археологічних об'єктах вершини "Бейвар" нижні літологічні прошарки ранньочетвертинних напластувань представлені у край незадовільному стані або ж повністю відсутні й лише на ділянці "Гострий верх" ці нашарування повністю або частково збереглися (зачистка 15, шурф 26, розкопи X, XIII).

Тепер перейдемо до детального планіграфічного аналізу виявлених в XI-му розкопі пізньоашельських знахідок. На означеному археологічному об'єкті типологічно визначених нуклеусів V-а комплексу нараховується всього 42 екз., а знарядь праці – 47 екз. Найбільше їх сконцентровано в межах квадратів А-4, А-6, Б-2, Б-6, В-3, В-6, Г-1-3 розкопу (рис.2). Отож особливо уважно проаналізуємо глибинні відмітки кожного артефакта. Зафіксовані на кв. А-4 предмети мають глибину залягання відповідно 280, 292, 302, 319, 325 та 335 см. Перепад між ними складає понад 50 см, що може свідчити про певну відсутність компактного культурного шару. Не слід залишати поза увагою й ще одну мильку, проте важливу обставину, а саме: у профілі східної та західної стінок розкопу чітко вимальовується борт балки, заповненої інтенсивно перевідкладеним сірувато-палевим суглинком зі слідами залишків начебто V-го палеоґрунту. На квадратах Б-1-2 різниця між верхньою та нижньою відмітками глибини вже сягала 100 см! Приблизно така ж ситуація спостерігається й на квадратах Г-1-3. Лише на кв. В-3 значних розбіжностей не помічено. До того ж з усіх зафіксованих знахідок принаймні 32% артефактів припадає на делювіальний пласт нашарувань, які мали місце в нижній частині IV-го викопного ґрунту. Отже, зазначені артефакти не складають цілісного уявлення про якийсь окремий та компактний культурний шар, а навпаки, концентруються щонайменше на двох рівнях. На користь цього твердження свідчить і така обставина, як наявність серед знахідок понад 30% артефактів, що явно "випадають" з репрезентованої колекції. Глибинні відмітки цих виробів зафіксовані в межах 250-280 см, тобто вони співіснують зі знахідками V-го комплексу. Для додаткового підтвердження такої вірогідності також детально

проаналізуємо й умови залягання нуклеусів та знарядь праці, віднесених до V-го пізньовашельського комплексу.

Нуклеуси V-го комплексу налічують усього 32 екз., а знарядь праці – 33 екз. Понад 50% цих предметів співіснують у межах одних і тих же глибинних відміток зі знахідками V-а комплексу (на квадратах А-6, Б-6, В-6, Г-6, Д-6, В-5, Г-5, Д-5). А тепер розглянемо уважніше, як же розміщуються планіграфічно в означеному розкопі репрезентовані вироби.

Найвища концентрація знахідок V-го комплексу тут зафіксована в межах квадратів А-1, Б-1, В-1, В-6, Д-1, Д-5-6. Як бачимо, по відношенню до артефактів раніше проаналізованого комплексу, знахідки цього комплексу почасти концентруються відокремлено. В межах квадрату Б-1 артефакти мають глибинні відмітки відповідно 220, 197 та 230 см. Отже, вироби сконцентровані на верхньому та середньому рівнях, тобто залягають як у верхньому делювіальному прошарку, так і в верхній частині начебто V-го палеогрунту. На квадраті В-1, Д-1 спостерігається нібито така ж картина. А от у межах квадратів Г-1-2 та В-2 вже дещо інша ситуація: тут знахідки концентруються вже на глибині 310-325 см, тобто залягають на третьому рівні – в деформованому делювіальними процесами сулинку або ж на контакті з корою вилітання. Приблизно такі ж умови залягання притаманні й для знахідок з квадратів А-6, Б-5, Г-5-6, Д-5-6.

А щоб бути більш об'єктивними та впевненими в своїй правоті, тепер спробуємо проаналізувати ще й сировинний матеріал, стан збереження знахідок та можливий вплив на їх збереження різних умов залягання. Як відомо, знахідки V-го пізньовашельського комплексу складають вироби з андезиту й лише мізерна їх частка вироблена з іншої сировини, а саме: з кварциту, різноструктурного кременю, так званого румунського сланцю, "рокошовського" обсидіану тощо (знахідки з кременю, сланцю або ж з кварциту в своїй більшості віднесені саме до вказаного комплексу необгрунтовано, адже глибина багатьох з них співпадає з аналогічними, визначеними як вироби V-а комплексу; це стосується також знахідок, виявлених і на інших археологічних об'єктах). І навпаки, вироби V-а пізньовашельського комплексу репрезентовані досить значним відсотком артефактів з кварциту, кременю тощо (йдеться, звичайно, про нуклеуси та знаряддя праці з подібної сировини, яких нараховується близько 34%). Таким чином, вироби з андезиту тут складають тільки близько двох третин. Звичайно стан збереження поверхні знахідок з андезиту цих комплексів відрізняється – і це видно й неозброєним оком. Однак чи є це достатньою ознакою різночасової відмінності між комплексами? Скажімо, впевненості такої не маємо – і ось чому. Як зазначено вище, всі без винятку кам'яні знахідки з обох комплексів були виявлені на різних рівнях залягання. Принаймні 75% виробів V-го комплексу припадає на верхній рівень, а знахідок V-а комплексу лише 32%. На середньому рівні перших знаходилось відповідно 16%, останніх – одиниць, якщо вірити реконструкції, а найімовірніше їх там могло й не бути. На нижньому рівні перших знахідок зафіксовано відповідно 9%, останніх – близько 70%, однак

не компактно, а розсіяно. Отже, картина начебто зрозуміла, та це тільки на перший погляд, а якщо подивитись на цю ситуацію дещо з іншого боку, то не так уже й просто виглядатиме все це аж занадто гладенько викладене на цьому папері. Уявімо собі, приміром, ще й таку ситуаційну можливість: формування V-го палеогрунту, що належить до бурих лісних палеогрунтів – власне внутріріського педокомплексу, який відповідає часові хайдакських ґрунтів, за відомою класифікацією М.Веклича, сформованих в епоху одинцовського міжльодовиків'я – відбувалось в умовах інтенсивної вологості, хоча верхня його частина (заключна фаза формотворення палеогрунту) утворилась в умовах дещо меншої вологості (Адаменко и др., 1984, с.70-71). Під час утворення педокомплексу (початкова та середня фаза формотворення) відбувались і активні ерозійні процеси у вигляді частих змивів відкладів під дією значних атмосферних опадів, про що свідчать сліди існування численних балок та їх заповнень за внутріріської доби (подібні процеси мали продовження і під час рісс-юрму). Такі очевидні події простежуються в профілях інших археологічних об'єктів Королевого, як от у розкопах I, IX тощо. Так, у профілі розкопу I (ліва його частина) чітко простежується крутий край давньої балки. Аналогічні сліди виявлено і в розкопі IX, де також проступають (права частина об'єкту) сліди руйнування V-го педокомплексу (рис.4, 1). Отже, знахідки V-а комплексу напевне перебували значний проміжок часу на денній поверхні і піддавались тривалим активним хімічним процесам, про що свідчить більш густа мікродірчаста поверхня андезитових виробів від активного вилітання. Не виключений і якрай негативний вплив рослинно-кореневої системи на вироби (знахідки могли буквально вдавлюватись коренями дерев на різну глибину, а волога, що проникала щільними, утвореними кореневою системою та різні хімічні процеси досить активно "роз'їдали" поверхню артефактів). Натомість знахідки V-го комплексу менш ушкоджені, а їхня поверхня краще збереглася в результаті їхньої швидкої консервації і як зазначалось раніше, на заключній стадії формотворного процесу ґрунту руйнація його денної поверхні була майже відсутня, характерним свідченням чого служить частково інсінтний стан знахідок (середній рівень залягання). Сліди змалюваної нами цілком імовірної ситуації також можна побачити на прикладі розкопів X (рис.4, 2) та XIII (рис.3), а також шурфу 26 (вершина "Гострий верх"), де V-й палеопедокомплекс найкраще зберігся і на відміну від ситуації на Бейварі не піддавався значним руйнуванням, проте й на цій ділянці не обійшлося без ерозійних процесів. Наприклад, у XIII-му розкопі видно, як розшаровувався нижній пласт внутріріського педокомплексу (рис.3). Тут також досить чітко відбиваються сліди від колись надзвичайно інтенсивної та досить потужної рослинно-кореневої системи, яка цілком реально могла істотно впливати на стан збереження та рівень залягання знахідок. Отож можна припустити, що розвиток та існування обох пізньовашельських культурних пластів відбувався в одному й тому ж просторово-часовому вимірі (внутріріська доба) і не виключено, що поділ на два комплекси здійснено штучно, помилково.

Чи не правомірніше, скажімо, їх уявляти як два епізоди одного й того ж культурного явища в межах певного хронологічного періоду? На користь такого припущення служить також і їхня цілковита культурно-типологічна спорідненість, яку В.Гладилін та В.Ситливий (безпосередні автори дослідження всіх ашельських комплексів Королевого) пояснюють спадкоємністю культурних традицій (Гладилін, Ситливий, 1990, с.49-65). У зв'язку з цим викликають також певні сумніви і тому вимагають ретельної ревізії й ранньомустерський – IV та IV-а – комплекси (перший нараховує за 300 екз., останній – близько 800, а знярядь праці серед них – лічені одиниці), які були виділені ще в перші роки дослідження пам'ятки, коли специфічному характерові формування нижньої частини рісс-вюрмського ґрунту нами ще не надавалось особливого значення. Дещо кращою та обнадійливішою виглядає ситуація з V-VIII ашельськими комплексами, зафіксованими в X-му, XIII-му розкопах та частково в шурфі 26 начебто *in situ* (V-й комплекс тут узгоджується з відкладами V-го внутріріссського регіонального палеоґрунту, VI-й – з утворенням VI-го похованого ґрунту – міндель-рісс?, внутріміндельський епізод?, VII-й – з балочним алювієм; VIII-й – з галечником, здається, досить упевнено датованим так званою таманською малакофауною). Слід зауважити, що абсолютної впевненості саме в подібному розміщенні зазначених комплексів ми, на превеликий жаль, досі не маємо через надто мізерну кількість артефактів, що характеризуються здебільшого як відходи виробництва, до того ж ще й виявлені на периферійній ділянці пам'ятки (рис.3). Приміром, на площі в 96 кв.м знахідки VIII-го комплексу нараховували всього 4 екз., виробів VII-го – 9 екз., VI-го – 20 артефактів... Вироби IV, IV-а та V-а комплексу тут взагалі відсутні. А основна маса знахідок, що складають численні й виразні колекції, зібрана на розкритій екскаваторами та скреперами поверхні землі або ж безпосередньо на контакті з корою вивітрювання (утворення вже третинного геологічного періоду, що завжди присутні в усіх досліджених різноманітних археологічних об'єктах), тобто в "підвішеному" стані залегання. Сама ж культурно-хронологічна диференціація артефактів здійснена почасти на підставі стану збереження поверхні знахідок: чим гущіша та глибша патина, а також частіша й глибша мікродірчастість поверхні виробу від вилугування, тим архаїчніший той чи інший виріб. Натомість такий занадто спрощений підхід не завжди спрацьовує, як би нам цього не хотілось. Бо як же тоді бути з артефактами, репрезентованими досить численними неандезитовими виробами, і поверхня яких не має ані найменших слідів природного ушкодження? Відповідей на це, здавалось б, не таке вже й складне питання, на жаль, ми ніколи не знайдемо, бо їх просто не існує в природі.

Насамкінець відзначимо, що викладені сумніви щодо дійсного стану деяких ашельських комплексів Королевого ніяким чином не применшують непересічного значення як самої пам'ятки, так і багаторічних її досліджень.

Література

- Адамченко О.М., Адамченко Р.С., Афанасьєв Г.М., Гладилін В.Н. и др. Этапы образования интронконтинентных субардальных отложений и палеолит Закарпатья // Обшая и региональная палеогеография. – К., 1984. – С.70-71.
 Гладилін В.Н. Ранній палеолит // Археологія Української ССР. Первобытная археология. – К., 1985. – Т.1. – С.12-53.
 Гладилін В.Н., Ситливий В.И. Ашель Центральной Европы. – К., 1990.
 Кулаковская Л.В. Мустерские культуры Карпатского бассейна. – К., 1989.
 Gladilin V.N., Demidenko Yu.E. Upper Paleolithic stone tool complexes from Korolevo // Anthropologie. – Praha, 1989. – 27. – 2/3. – P.143-177.
 Gladilin V.N., Sitylyy V.I., Tkachenko V.I. Les premieres industries a pointes foliacées en Europe centrale // PALEO-Supplement. – 1995. – №1. – P.111-116.

The problem of in situ character of late acheulean complexes of Korolevo

Summary

3-D graphical reconstruction and further analysis of data reported for Late Acheulean complexes of Korolevo reveal existence of three and two horizons for the complex V and V-a, respectively. This allows to state the artificially constructed nature of complex V-a, gravitated by its techno-typological features to the complex V.

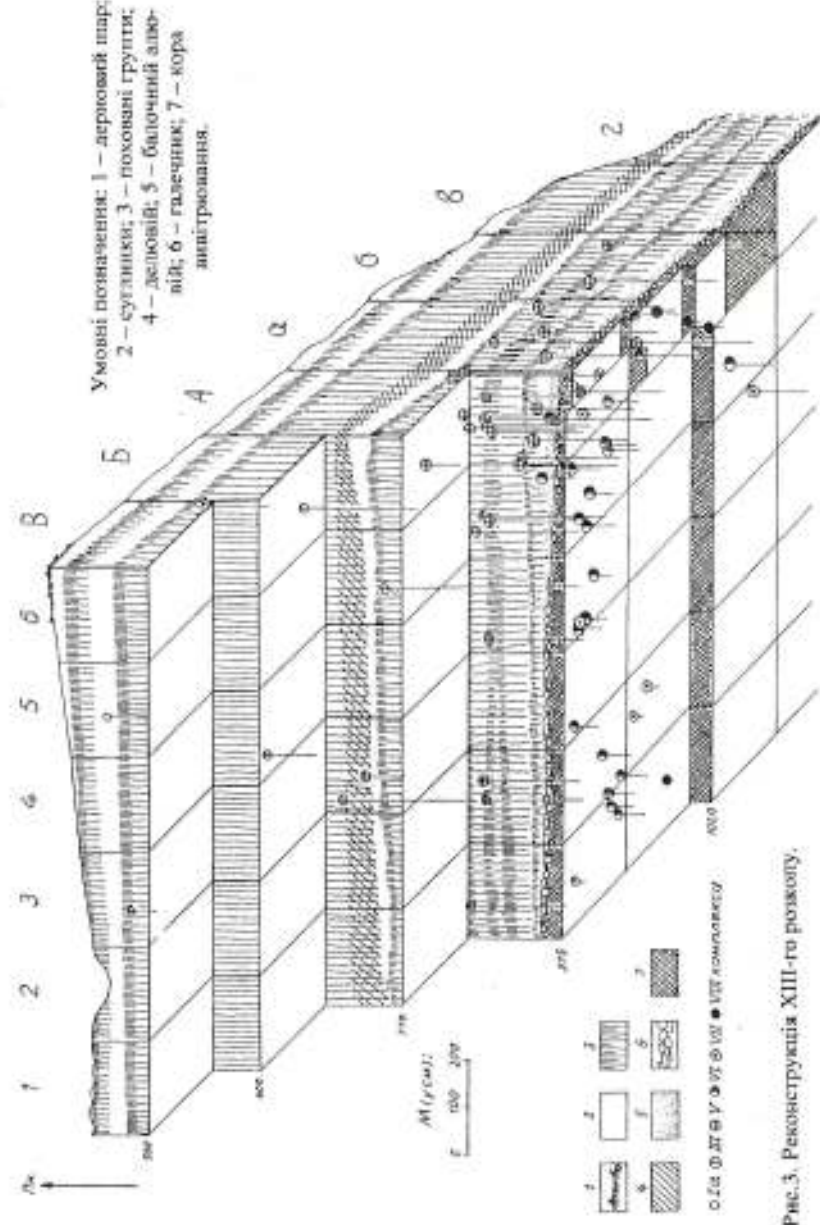

Рис.3. Реконструкція XIII-го розкопу.

Умовні позначення: 1 – дерев'яний шар;
2 – суглинок; 3 – поховані ґрунти; 4 – делювій;
5 – балочний алювій; 6 – галечник;
7 – кора вивітровання; 8 – археологічні знахідки.

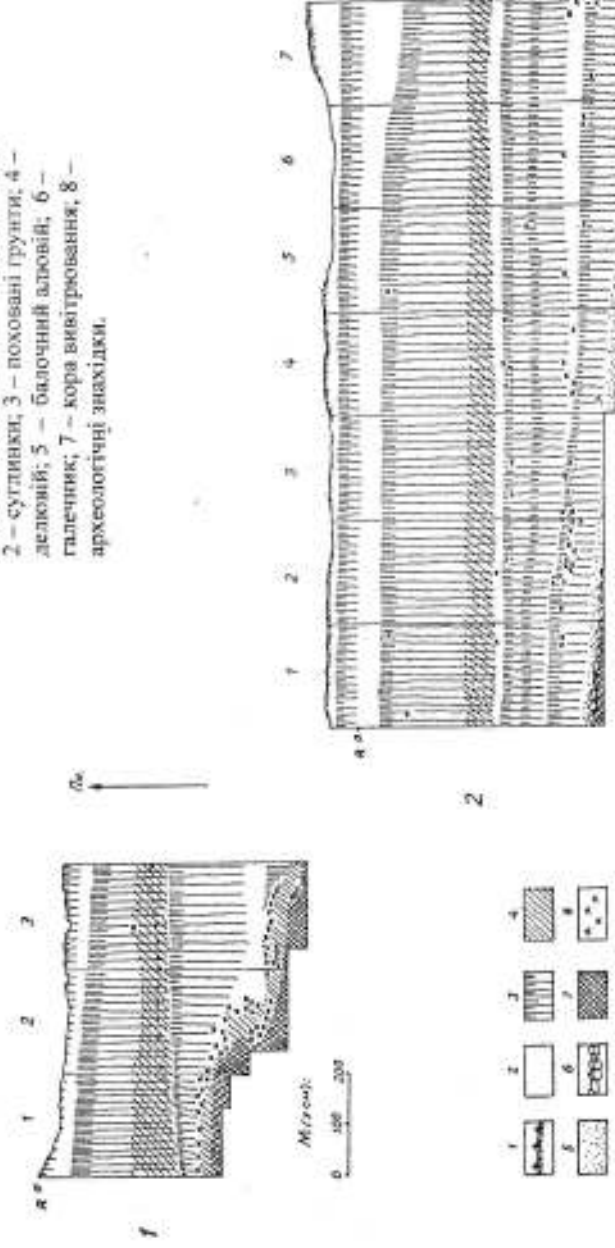

Рис.4. 1-2. Розрізи IX-го та X-го розкопів.